

МРНТИ: 10.77.01

УДК: 343.2/.7

С.Ш. Даубасов¹, Б.П. Жақсымбетов²

¹ Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті

² Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ ЭКСТРАДИЦИЯ ИНСТИТУТЫН ІСКЕ АСЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада беру институтын халықаралық және Ұлттық құқықта жүзеге асыру мәселелері және оларды шешу жолдары қарастырылады. Мемлекеттердің экстрадициялау саласындағы ынтымақтастығының нысандары, сондай-ақ қауіпті іс-әрекет жасауға кінәлі адамдарды жазалаудың бұлтартпастығын қамтамасыз етуге бағытталған халықаралық келісімдер қаралады.

Түйін сөздер: экстрадиция, халықаралық құқық, халықаралық ынтымақтастық, ұстап беру туралы шарт.

Даубасов С.Ш. ¹, Жақсымбетов Б.П. ²

¹ Казахский национальный аграрный исследовательский университет

² Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ИНСТИТУТА ЭКСТРАДИЦИИ В МЕЖДУНАРОДНОМ И НАЦИОНАЛЬНОМ ПРАВЕ

Аннотация

В статье исследуются проблемы реализации института выдачи в международном и национальном праве и пути их решения. Рассматриваются формы сотрудничества государств в сфере экстрадиции, а также международные соглашения, направленные на обеспечение неотвратимости наказания лиц, виновных в совершении опасного деяния.

Ключевые слова: экстрадиция, международное право, международное сотрудничество, договор о выдаче.

S.Daubassov¹, B.P. Zhaxymbetov²

¹ Kazakh National Agrarian Research University

² Abai Kazakh National Pedagogical University

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF THE INSTITUTION OF EXTRADITION IN INTERNATIONAL AND NATIONAL LAW

Abstract

The article examines the problems of implementation of the institute of extradition in international and national law and the ways to solve them. We consider the forms of cooperation of states in the field of extradition, as well as international agreement aimed at ensuring the inevitability of punishment of persons guilty of committing a dangerous act.

Keywords: extradition, international law, international cooperation, treaties.

Қазіргі әлемде қылмыс мәселесі жекелеген мемлекеттер үшін ғана емес, бүкіл адамзат үшін қауіпті. Қылмыс сипатының күрделенуіне байланысты мемлекеттердің қылмысқа қарсы күрес саласындағы ынтымақтастығына байланысты мәселе өзекті болып отыр. Соңғы жылдары жекелеген мемлекеттердің аумағында қылмыс жасады деп айыпталған адамдардың саны шет

елдердің аумағында сот төрелігінен жасырынып жүр. Экстрадициялау саласындағы мемлекеттердің ынтымақтастығы қазіргі заманғы халықаралық қылмыстық құқықты реттеу саласына жатады. Қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек көрсету шеңберінде іске асырылатын қылмысқа қарсы күресте мемлекеттердің халықаралық ынтымақтастық нысандарының бірі экстрадициялау (қылмыскерлерді ұстап беру) болып табылады.

Кез-келген қылмысты әрдайым жазалау керек деген қағида халықаралық қылмыстық заңда бұрыннан императивті деп саналған, сондықтан осы қағиданы жүзеге асыру үшін қажетті ережелер мен рәсімдерді жеңілдету бүгінгі күннің ең маңыздыларының бірі болып табылады. Сондай-ақ, қылмыспен күресте мемлекеттердің ынтымақтастығы процесінде ережелер мен рәсімдерді белгілеу оңай процесс емес; бұл мәселені шешуде көбінесе бірдей емес егемен мемлекеттердің мүдделері кездеседі.

Экстрадиция институты үнемі дамып, жетілдіріліп отыратындықтан, мұндай ынтымақтастық халықаралық қатынастарды дамыту үшін қажет [1].

Қылмыстық жазаланатын іс-әрекеттер жасаған адамдарды ұстап беру (әдетте, жалпы қылмыстық қылмыстар) қылмысқа қарсы күрестегі ынтымақтастықтың тиімділігін арттыратын құрал болып табылады, оған өңірлік және жергілікті (мемлекетаралық ынтымақтастықтың екі жақты деңгейінде) неғұрлым маңызды мән беріледі. Мәселен, ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің құзыретті органдарының қылмысқа қарсы күрестегі өзара іс-қимылының негізгі нысандары бірлескен тергеу және жедел-ізвестіру іс-қимылдарын жүзеге асырумен, сұрау салулар мен өтініштерді орындаумен, халықаралық ұйымдар шеңберіндегі ынтымақтастықпен қатар бұрынғысынша танылады:

а) қылмыстық жауаптылыққа тарту, үкімді орындау үшін адамдарды ұстап беру және тиісті шарттарда көзделген тәртіппен жазасын одан әрі өтеу үшін сотталғандарды беру;

б) егер экстрадициялауға жол берілмеген жағдайда, өз мемлекетінің азаматтарын ТМД-ға қатысушы басқа мемлекеттердің аумақтарында қылмыс жасағаны үшін қылмыстық жауаптылыққа тартуды қамтамасыз ету [2].

Әрбір мемлекеттің қылмыспен күресуге деген ұмтылысы Халықаралық қылмыстық құқықтың маңызды институттарының бірі ретінде экстрадиция институтына ерекше назар аударылатын көпжақты және екіжақты шарттар жасасу үшін негіз болып табылады. Экстрадициялау туралы халықаралық келісімдер қандай да бір қауіпті іс-әрекет жасаған адамдар үшін жазаның бұлтартпастығын қамтамасыз етуге бағытталған. Экстрадициялауды көздейтін халықаралық шарттардың көптігіне қарамастан, олар мінсіз емес. Бұған дәлел-экстрадиция саласындағы бірыңғай стандарттардың болмауы.

Осылайша, экстрадиция институты мемлекеттердің халықаралық ынтымақтастығы саласында біріктіруші функцияны орындайды, қылмыстық сот ісін жүргізу саласындағы халықаралық міндеттемелерді орындаудың маңызды құралы болып табылады.

Қылмыстық істер бойынша мемлекеттер арасында құқықтық ынтымақтастықтың жоқтығы фактісі қылмыс бір мемлекетте қылмыс жасау, содан кейін басқа мемлекеттің аумағында жасыру және сол арқылы қылмыстық жазадан аулақ болу, ал кейбір жағдайларда қылмыстық әрекетті жалғастыру үшін сәтті қолданылады. Ұстап беру рәсімдерінің қиындауы, негізінен, тиісті ұлттық заңнаманың жетілмегендігімен немесе болмауымен, мемлекеттердің халықаралық және Ұлттық нормаларын қолдану проблемаларымен, азаматтықпен және шешуді талап ететін өзге де факторлармен байланысты. Жағдай ұлттық ғана емес, сонымен бірге халықаралық қауіпсіздіктің негізін бұзатын қылмыстардың саны артып келе жатқандығымен күрделенеді [3].

Қазіргі кезеңдегі экстрадиция институтының рөлі артып келеді, бұған мемлекеттердің осы саладағы өсіп келе жатқан белсенділігі дәлел бола алады: жаңа заңдар қабылданады, халықаралық келісімдер жасалады, халықаралық ұйымдардың қарарлары қабылданады, сот тәжірибесі барған сайын кеңейе түсуде. Экстрадициялау мәселелерін зерттеудің орындылығы қазіргі уақытта Ұлттық қылмыстық іс жүргізу заңнамасындағы олқылықтарды жою, халықаралық құқықтың талаптары мен стандарттарына байланысты құқық қолдану тәжірибесін жетілдіру қажеттілігінен туындайды.

Сонымен бірге, қазіргі уақытта экстрадициялауға арналған көптеген мәселелер аз зерттелуде, осы институтты теориялық түсінуге және оның құқықтық нормаларын дұрыс тәжірибелік қолдануға байланысты көптеген өзекті мәселелер шешілмеген күйінде қалып отыр.

Ұстап беру институты халықаралық құқықта да, ұлттық қылмыстық заңнамада да қылмыстық жауаптылыққа және (немесе) жазасын өтеуге тарту үшін Бір (сұрау салынатын) мемлекет басқа (сұрау салушы) мемлекетке қылмыс жасаған адамды беруді регламенттейтін нормативтік нұсқамалардың жиынтығын білдіреді [4].

Алайда, кейбір елдер тиісті Еуропалық конвенцияға қатысқанына қарамастан, сұрау салынатын мемлекетке «өз азаматтарын беру» деген 6-баптың ережелерін елемей, өз азаматтарын ұстап беру туралы өтініш жасайды. Мұндай прецеденттер халықаралық құқықтың негізгі принциптеріне қайшы келеді, оған сәйкес мемлекет өзіне қабылданған шарттық-құқықтық міндеттемелерді орындауға міндетті.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде, қылмыспен күресте мемлекеттердің ынтымақтастығы саласындағы өте маңызды жетістіктерге қарамастан, экстрадициялау сияқты халықаралық қылмыстық әділет институтын іс жүзінде жүзеге асыруда біркелкі тәсіл жоқ деп айтуға болады.

Өздеріңіз білетіндей, экстрадиция институтының қалыптасуы халықаралық құқықтың дамуымен қатар жүрді және барлық тарихи кезеңдерді қамтиды. Бұл экстрадиция институты әлемдік қоғамдастықта бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстардың алдын алу міндеттерін шешуге бағытталған халықаралық қауіпсіздік жүйесін құру қажеттілігі туындағанға дейін белгілі болды.

Ежелгі әлемде экстрадициялау тәжірибесінің бар екендігінің дәлелі – б.з.д. 1296 жылы (1278) жасалған Мысыр перғауыны Рамсес II-нің Хетт патшасы Хетту-шил III-мен жасасқан шарты. Онда «Егер біреу Мысырдан қашып, Хетт еліне кетсе, онда Хетт патшасы оны ұстамайды, бірақ Рамсес еліне оралады» делінген. Шарттың мәтінінен тек қылмыстық қылмыскерлер ғана емес, хетттер елінде болатын және Египет талап ететін барлық адамдар да ұсталуы керек [5].

Ежелгі Грецияда афиналықтардың Македония патшасы Филипке оның өміріне қол сұғатын барлық адамдарды беруге келіскендігінің мысалы бар, ал ахайлар Спартаға, егер оның ауылдардың біріне шабуыл жасаған азаматтары берілмесе, одақтың бұзылуымен қорқытты.

Алайда, егер құлдық дәуірде экстрадиция институты мемлекеттердің бытыраңқылығы мен бәсекелестігіне байланысты өте сирек қолданылса, онда феодализм кезеңінен бастап және одан әрі экстрадициялық шарттардың саны өсті, сондай-ақ саяси себептер бойынша қудаланатын адамдарды (сұрау салынатын мемлекеттің аумағында баспана берілген адамдарды) және өз азаматтарын ұстап бермеу қағидаттары бекітілді.

Халықаралық құқыққа сәйкес ұстап беру тиісті мемлекеттер арасында жасалған шарт негізінде жүзеге асырылады. Бұл не екіжақты шарт, не сұрау салушы мемлекет те, сұрау салынатын мемлекет те қатысушылары болуға тиіс көпжақты конвенция болуы мүмкін. Еуропалық жүйеге негізделген ұстап беру туралы халықаралық нормалар 1957 жылы Кеңес қабылдаған, кейіннен БҰҰ Бас Ассамблеясының 1990 жылғы 14 желтоқсандағы қарарымен қабылданған ұстап беру туралы үлгілік шарттың негізіне айналған құқық бұзушыларды ұстап беру туралы Еуропалық Конвенциямен кодталған [6].

Беру мәселелері Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы шеңберінде 2002 жылғы 7 қазанда жасалынған азаматтық, отбасылық және қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек пен құқықтық қатынастар туралы Конвенцияда да регламенттеледі. Беру мәселелері жөніндегі халықаралық шарттардың кіріспелерінде уағдаласушы мемлекеттер егемендікті, тең құқылықты және өзара пайданы құрметтеу, бір-бірінің ішкі істеріне араласпау, сондай-ақ халықаралық құқықтың басқа да нормалары негізінде мынадай мақсаттарға қол жеткізуге ұмтылатыны атап өтілген:

- а) қылмысқа қарсы күрес саласындағы ынтымақтастықты нығайту және кеңейту;
- б) қылмысқа қарсы күрес саласында бірлескен күш-жігерді неғұрлым тиімді ету;
- в) ұстап беру тәртібін регламенттеуге мүмкіндік беретін екіжақты құқықтық тетіктерді құру арқылы сот төрелігінің тиімділігін арттыруға жәрдемдесу [7].

Еліміздің заңнамасына келетін болсақ, ол экстрадиция саласындағы мәселелерді де реттейді. Адамдарды ұстап беру туралы тиісті нормалар Қазақстан Республикасының Конституциясында [8], Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде [9], Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексінде [10] бар.

Сонымен бірге, қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасы одан әрі жетілдіруді қажет етеді, егер сұрау мемлекеттік құпияны құрайтын ақпараты бар адамға қатысты жіберілген болса, ұстап беру туралы қосымша қосымша ереже, өйткені оны жариялау елдің егемендігіне, қауіпсіздігіне және басқа мүдделеріне айтарлықтай зиян келтіруі мүмкін [11].

Нормативтік-құқықтық актілер мен ғылыми әдебиеттерді талдағаннан кейін, экстрадиция институтында көптеген шешілмеген мәселелер бар екенін атап өтуге болады, атап айтқанда:

1. Экстрадицияның құқықтық табиғатын түсіну бірдей емес. Кейбір ғалымдар қылмыскерлерді ұстап беру тек әкімшілік мәселе деп санайды, өйткені көбінесе бұл туралы шешімді сот емес, үкімет немесе мемлекеттің басқа органы қабылдайды. Демек, бұл институтты әкімшілік немесе мемлекеттік заңға жатқызуға болады. Сонымен бірге экстрадицияны қылмыстық іс жүргізу құқығының институты ретінде қарастырған жөн, өйткені қылмыс жасаған адамды басқа елге беру тәртібі белгілі бір іс жүргізу кепілдіктерін сақтай отырып жүргізілуі керек. Экстрадицияны қылмыстық заңның бөлігі ретінде атап айтқанда жазаны орындау институты деп санауға болады.

2. Еуропа елдерінде экстрадициялау туралы шешімді, әдетте, сот органдары, атап айтқанда қарапайым қылмыстық соттар қабылдайды. Сонымен бірге, көптеген елдер қылмыскерлерді ұстап беру мәселелерін шешу үшін арнайы сот органдарын – төтенше соттарды құруға мүмкіндік береді деп санайды. Сондықтан халықаралық әділет жүйесіне ерекше соттарды енгізудің орындылығы туралы мәселені қарау қажет.

3. Халықаралық шарттарда және мемлекеттердің ішкі (ұлттық) қылмыстық заңнамасында дефинитивті аппарат жоқ, «экстрадициялау» ұғымы заңнамалық түрде айқындалмаған, «қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек», «қылмыскерді ұстап беру», «сотталған адамды беру» дефинициялары айқындалмаған. Мұның бәрі экстрадиция сияқты проблеманың маңыздылығы туралы айтуға мүмкіндік береді, әсіресе жоғары лауазымды тұлғалардың халықаралық құқықтық жауапкершілігі туралы мәселені жетілдіруді талап етеді.

4. Экстрадициялау мәселелері әртүрлі салалық заңдармен реттелетін мемлекеттерде нормалардың қайталануы жиі орын алады, бірақ экстрадициялаудан бас тартудың құқықтық негіздемесіне қатысты көптеген ережелер оларда көзделмеген. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, экстрадициялаудың барлық мәселелерін мемлекетішілік құқықтың бір саласында немесе экстрадициялау туралы арнайы заңда қарастыру заңды болар еді, әсіресе экстрадициялау туралы үлгі шарт аталған проблемаға ұқсас көзқарас жасауға мүмкіндік береді. Осының барлығы кейіннен экстрадициялаудан бас тарту үшін құқықтық негіздердің бірыңғай стандарттарын белгілеуге ықпал ететін болады, бұл өз кезегінде экстрадициялауды ұсыну практикасындағы проблемаларды болдырмауға мүмкіндік береді. Бүгінгі күні халықаралық құқықта барлық елдер қатысатын әмбебап халықаралық шарт (конвенция) жоқ.

5. Экстрадицияны құқықтық реттеу, әдетте, екі жақты келісімдерге негізделген. Алайда мемлекеттер арасында мұндай келісім болмаған және экстрадициялау туралы мәселе ұлттық деңгейде шешілетін жағдайлар бар.

Біздің ойымызша, экстрадициялық ережелерді біріздендірудің қазіргі проблемасы БҰҰ аясында ұстап беру туралы әмбебап Конвенцияны қабылдау арқылы шешілуі мүмкін, бұл мемлекеттердің экстрадициялық заңнамасын одан әрі жетілдіру және біріздендіру мәселелерін өзектендіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Измайлова П.Р. *Институт выдачи в международном уголовном праве // Тр. Ин-та гос. и права РАН. –2010. – № 3. – С. 37.*

2 Кибальник А.Г. *Современное международное уголовное право: теория и практика уголовного права и уголовного процесса. – М., 2016. – С. 304.*

3 Сафаров Н.А. Экстрадиция в международном уголовном праве: проблемы теории и практики. – М., 2015. – С. 158.

4 Панов В.П. Международное уголовное право. – М., 2015. – С. 5320.

5 Кузнецов Д.В. Развитие международного права XX в.: Монография. - М., 2001. С. 87.

6 Европейская Конвенция о выдаче от 13.12.1957 г. // <http://docs.cntd.ru/document/1902174/> (Өтініш берген күн: 22.02.2022 ж.)

7 Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы шеңберінде азаматтық, отбасылық және қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек пен құқықтық қатынастар туралы Конвенция // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z040000531> (Өтініш берген күн: 22.02.2022 ж.)

8 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 ж. 30 тамыздағы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000> (Өтініш берген күн: 22.02.2022 ж.)

9 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 ж. 3 шілдедегі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (Өтініш берген күн: 22.02.2022 ж.)

10 Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексі 2014 ж. 4 шілдедегі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231> (Өтініш берген күн: 22.02.2022 ж.)

11 Nguyen Van Dung. Ensuring the principle of litigation in Vietnamese criminal proceedings // Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті ХАБАРШЫ «Юриспруденция» сериясы, 2021. - №3(65). – Б. 33-41.

МРНТИ:10.77.01

УДК: 343.2/7

Чмирова Р.¹

¹НАО «Университет Нархоз»

НАЛОГОВЫЕ УГОЛОВНЫЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ, УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ, ПРИЧИНЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ

Аннотация

Данная статья посвящена анализу проблем текущего состояния налоговых уголовных правонарушений, уголовной ответственности за их совершение, причин, последствий и перспектив их предупреждения. Борьба с налоговой преступностью является одной из концептуальных задач правоохранительных органов Республики Казахстан. Важность поднимаемой нами проблемы подтверждается систематическими реформами национального законодательства Казахстана, как налогового, так и уголовного. С начала текущего года в Казахстане зарегистрировано 496 экономических преступлений, из них 55 преступлений приходится на налоговые правонарушения, что говорит о высокой частотности данного вида преступлений среди экономических правонарушений [1].

Ключевые слова: налоговые уголовные правонарушения, уголовная ответственность, юридические лица, бюджет государства.

Р. Чмирова¹

¹ «Нархоз университеті» КЕАҚ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ САЛЫҚТЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК СЕБЕПТЕРІ МЕН АЛДЫН АЛУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аңдатпа

Бұл мақала салықтық қылмыстық құқық бұзушылықтардың қазіргі жағдайын, оларды жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілікті, себептерін, салдарын және келешегін және олардың алдын алу мәселелерін талдауға арналған. Салық қылмысымен күресу Қазақстан